

ODPRTA TRIBUNA

19. in 20. septembra je bilo na Obirskem na Koroškem tradicionalno pisateljsko srečanje, letos morda nekoliko drugače uglašeno kot doslej, besedo so imeli predvsem mladi, ki so nekonformistično razmišljali o današnji slovenski literaturi, še posebej pa o slovenstvu, kot ga doživlja mlajša in mlada generacija tako na Koroškem kot na Tržaškem in v matični Sloveniji. Objavljamo troje razmišljanj mladih s tega srečanja.

Ur.



Jaša
Zlobec

Si lahko narod na obrobju privošči delitev na središče in obrobje?

Vprašanje je seveda zgolj retorično in odgovor nanj je lahko samo nikalen. Vendar pa ta delitev vseeno obstaja in vsi se je zavedamo. Zakaj je do tega prišlo in zakaj se tudi v današnjih dneh v zvezi s tem stanjem ni še nič korenitega spremenilo, o tem je bilo napisanih že veliko knjig, zgodovinskih raziskav in analiz. Kakšnih posebnih novih pogledov sam ne bi znal iznajti, ponavljati stare pa bi bilo dolgočasno. Zato bi se skušal odnosa med t. i. matico in zamejstvom lotiti s čisto osebnega vidika.

Prvo, kar me zmerom obide v zvezi z manjšinskim vprašanjem, je slaba vest. Slaba vest zaradi mlačnosti, nezainteresiranosti, zaradi občutka, da bi moral kaj storiti, pa tega ne storim — čeprav mi ni čisto jasno, kaj naj bi storil, in te razvidnosti tudi ne razberem v pisanju tistih, ki se s tem vprašanjem intenzivno ukvarjajo. (Že to, da človeško usodo neke skupnosti omenjam s suhim terminom vprašanje, me znova navdaja s slabo vestjo.)

Od kod izvira ta sindrom slabe vesti, ki nikakor ni značilen samo zame, ampak je brzkone ena temeljnih lastnosti slovenstva. Slaba vest je bila od zmerom eno glavnih vzgojnih orožij katoliške vzgoje. In ko je po vojni partija stopila na mesto cerkve, se je na tem področju kontinuiteta nadaljevala brez vsakih večjih pretresov, kar bi bilo moč zlahka dokazati že z bežno primerjalno analizo. Zvijajčnost te katoliške (in partijske) logike je v tem, da noč in dan z dvignjenim prstom strogo bedi nad človekom in mu dopoveduje, kako nepopolno in slabotno bitje da je. Obenem pa mu kadarkoli lahko da odvezo, da si zmore oprati še tako kosmato vest. Namreč v smislu: če sem že tako slab in grešen, potem je navsezadnje vseeno, ali grešim malo

ali veliko, kajti odrešenje tako in tako ni odvisno od mene samega. Ta relativizacija vodi v sužnost vsakršnim ideologijam. Tako je s to slabo vestjo, ki se je človek kljub razumskim premislekom le stežka otrese. V resnici pa gre navsezadnje najbrž predvsem za to, da posameznik ne more biti hkrati intimno angažiran na vseh frontah.

Pa naj se vrnem k stvari. Kot sem že rekel, se z manjšinskim vprašanjem nisem nikoli posebej ukvarjal, a ko sem v zadnjih mesecih prebral vrsto knjig o tem, sem presenečeno spoznal, da pravzaprav nisem zvedel ničesar posebno novega, česar vendarle ne bi vedel že od prej. Pa zamejske tragedije vseeno nisem čutil kot svojo osebno rano. Zakaj? Mogoče je moja osebna zgodba tipična za Slovenca, odraslega po vojni, mogoče ni, upam vsaj, da je zgodovna.

Čeprav sem se rodil šest let po vojni, so me še vse otroštvo ob- sipavali s šolsko vzgojo v črno-belem rastru. (Poleg tega sem kot strasten bralec od četrtega leta naprej prebral nešteto besedil, ki so izšla v povojnem letu, od vezanih letnikov Pionirja do ruskih stalinskih klasikov.) Podobno se je dogajalo z mojimi vrstniki, čeprav sem sam najbrž zgodbo revolucije doživljal intenzivneje od večine. Res je sicer, da so vsa ta propagandna poenostavljanja (naj so bila marsikatera še tako iskrena) pustila le malo globljih sledi, enako res pa je tudi, da mora petintrideset let ideološke enoličnosti obroditi takšne ali drugačne sadove. Pa o tem malo pozneje.

V časih mojega otroštva je bil odnos do slovenske Koroške navidez povsem jasen in nedvoumen. Naj kot primer — in nikomur v posmeh — citiram sklepni del nepodpisanega uvodnika o Koroški iz Pionirja (leto 1947, št. 6 — prav ta vezani letnik, ki je po starših bogve kako ostal v babičini kredenci, sem znal tako rekoč na pamet):

»In kdo so sploh ljudje, ki naših pravic nočejo priznavati? Dobro jih že poznamo. To so oni, ki hočejo razkošno živeti od dela drugih, ki iz trpljenja in muk delovnega ljudstva v kolonijah po Afriki, Aziji ali Ameriki ustvarjajo sebi zlato in bogastvo, s katerim potem še v večji meri izkoriščajo delovno ljudstvo. To so oni, ki jim je dolar ali funt šterling bog in ki jim je laž in krivica najboljša prijateljica. To so oni, ki bi tudi iz naše zemlje radi napravili kolonijo in iz naših ljudi sužnje. Njim velja samo en odgovor:

„Pri nas nimate ničesar iskati. Mi bomo uresničili naše pravice, borili se bomo zanje, borili za Koroško, borili za vse, kar je naše, borili za združitev vseh naših bratov in vse naše zemlje z Domovino!“

Te besede zvenijo danes smešno (ali pa srhljivo, kakor se komu zdi), ampak v svojih mladih letih sem vanje verjel. Svet je bil iz dobre in iz hudobne polovice in dobra je morala zmagati, tako kot se je to dogajalo v celotni literaturi, ki sem jo takrat prebiral, od pravljic do partizanskih zgodb. Veliko je bilo ogorčenje nad krivico, ki se dogaja nesrečnim zamejskim bratom, in bila je še toliko bolj vnebovpijoča, če si jo primerjal z idealnim, naravnost idiličnim stanjem v naši novi družbi. A vsaka manihejska konstrukcija se prej ali slej razlomi, sicer postane svoja karikatura. Rad bi se nekoliko поблиže dotaknil dveh,

po mojem ključnih razlogov za nekakšen nelagoden odnos do zamejske tragedije.

Prvi je psihološke narave. Iz leta v leto smo prebiral, poslušali in gledali na eni strani zanosne besede in rekla, na drugi strani pa srhljive podatke o upadanju slovenskega prebivalstva, o neuspešnosti vseh poskusov, da bi Italija in Avstrija spoštovali sprejete manjšinske zakone ali pristali na globalno zaščito. Zborovanja, manifestacije, protesti, zaklinjanje, vse to se je razbijalo kot milni mehurček ob samozavestnem državniskem cinizmu. Ogorčenje nad krivico se je vedno bolj umikalo občutku poraza in brezizhodnosti. Ob defetizmu, ki ga je porajala ponavljajoča se brezuspešnost, je preprosto zmanjkalo duhovnega prostora za aktivno solidarnost. Kot da bi se nas pollaščalo moreče sprjaznjenje: saj je vse zaman, karte so dokončno razdeljene, ničesar ni mogoče spremeniti. Slovenci že tako živimo v travmatičnem strahu pred izginotvijo, ker smo pač majhen narod s slabimi zgodovinskimi izkušnjami in ker bivamo na križišču mnogoterih interesov. In prav mogoče je, da v koroški ali tržaški zgodbi vidimo nekakšno apokaliptično slutnjo naše narodne usode v celoti. A tu velja biti že previden, saj razne samozavestne sodbe o slovenskem nacionalnem značaju niso dale, vsaj doslej ne, kakih posebno žlahtnih rezultatov.

V zvezi s tem prvim razlogom je treba v isti sapi omeniti še drugega, namreč družbeno stvarnost v republiki Sloveniji. Že prej sem omenil jezik (povzet iz heroično patetične sovjetske tradicije), s katerim se je ob zamejstvu štirideset let perpetuirala govorica, ki je bila za notranjo rabo že zdavnaj zastarela, tu pa je vztrajala in vztrajala. In to je ljudi že vnaprej odbijalo. Če že desetletja živiš v sivi stvarnosti, kjer besedam političnega jezika nihče več ne verjame, celo njihovi svečeniki ne, potem zgubiš zanimanje še za vsebino. Naj morda zveni cinično, ampak tudi na parole o zamejskih revah in tegobah so ljudje oglušeli. Na žalost je treba pristaviti, da so podoben jezik govorili tudi najvišji predstavniki zamejskega življa. Zdaj sem se seveda spustil na spolzko polje politike, kar mi sicer prav nič ne diši, ampak najbrž se temu ni mogoče izogniti. Rad bi zastavil samo nekaj vprašanj. Ali ni bila dolga leta po vojni prav Jugoslavija (in z njo Slovenija) tista, ki je neprodušno zapirala svojo severno in zahodno mejo, in to ne toliko iz vojaških kot predvsem iz ideoloških razlogov? In kdo je bil zaradi tega zapiranja meje na slabšem? In ali ni naša politika s pravim sladostrajem slikala vse mogoče neonacistične, neofašistične in nemško ali italijansko nacionalistične izpade in pogrome, da bi tako kar en gros pokazala na vso bedo zahodnih parlamentarnih sistemov? Ali ni šlo tu marsikdaj predvsem za ideološki prestiž? Da ne govorim o tem, kako sektaško je znala uradna Ljubljana deliti zamejce na prave in ne-prave in kako je od »pravih« dolga leta terjala, naj razvijajo skrajno ostri idejni boj z »nepravimi«. Zdaj lahko mimogrede prileti očitek o spravi in o žalitvah ne vem kakšnih svetinj. Mirno ga vzamem na svoje rame. Če se Slovenci sami ne bomo mogli odkrito in moško pogovoriti o svojih sporih, nesporazumih in razhajanjih, potem si prav zares zaslužimo, da nam drugi po svoji volji krojijo usodo.

In vendar je danes opisanega na srečo vse manj, vse več pa stvarnega realizma, okleščenega predsodkov vseh barv. Danes teče beseda bolj in bolj o konkretnih perspektivah, o šolstvu, o dogovarjanju,

gospodarski trdnosti kot edini možnosti nacionalnega zamejskega preživetja. Včasih pa samo ven in ven 7. člen, pa Heimatdienst, pa nacisti in tako naprej. Vse to je seveda res in več kot res, ampak kako naj ima recimo 7. člen mobilizacijsko privlačnost, če za njim ni informacije o živi skušnji, o konkretnih usodah in perspektivah, in povrh vsega, če je še brez upa zmage, če so zgodovinske in politične konstelacije drugačne, kot so bile v povojnih letih. A ker nisem ne gospodarstvenik ne zgodovinar ne politik, se v te reči ne bi preveč mešal, dovolj jih je že, ki se na vse spoznajo.

Pa še na nekaj najbrž ne bi smeli pozabiti, ko govorimo o razmerju matice do zamejstva. Gre, preprosto povedano, za slovensko nacionalno vprašanje. Kot vsi dobro vemo, je Kardelj leta 1939 izdal svojo znamenito knjigo Razvoj slovenskega narodnega vprašanja. Zlasti po vojni je dolga desetletja kot nekaj popolnoma samoumevnega veljalo prepričanje, da je slovensko nacionalno vprašanje znanstveno obdelano, opredeljeno in zakoličeno za vekomaj. Še toliko bolj zaradi nove družbene ureditve, ko so Slovenci prvokrat v zgodovini dobili svojo državo, popolno suverenost itd. itd. Od Kardelja naprej se znotraj republike Slovenije o nacionalnem vprašanju ni več spraševalo in takšno stanje je kar trajalo in trajalo vse do pred nekaj leti. Do trenutka, ko so se Slovenci znotraj Jugoslavije začeli nelagodno počutiti, med drugim tudi zaradi, milo rečeno, čudnih in nesprejemljivih unitarističnih izjav nekaterih visokih predstavnikov iz drugih okolij. Še več, vsako poudarjanje slovenske (in večine drugih) nacionalne posebnosti je bilo že vnaprej osumljeno kot nacionalizem, ki je pri nas zmerom pripraven grešni kozel za vse mogoče zmote in neumnosti. Zadeva je pripeljala tako daleč, da drugod s sumničanjem gledajo na idejo o skupnem slovenskem kulturnem prostoru kot na nekakšen velikoslovenski separatistični šovinizem, kar je seveda bedarija brez primere. In kakor se po eni strani zaradi tega tabuiziranja slovenski nacionalni program nikoli ni zastavljal kot stvar našega preživetja, pa je po drugi strani prav ta paranoja v zadnjih letih dosegla, da se slovenski razumniki in tudi drugi vse bolj sprašujejo o svoji identiteti, o svojih perspektivah. Dolgoletni katastrofalni molk in apatija sta usodno vplivala tudi na odnos matice do zamejstva. Ali, kot sem že prej nakazal: ideološko je prevladovalo nad nacionalnim (pač po tisti ponostavljeni doktrini, da se bodo narodi prej ali slej stopili med sabo). Odziv iz zamejstva na te stare, okostenele formule je bil dvojen. En del je reagiral zvesto v skladu s smernicami iz matice, drugi pa se je postavil na še bolj nespravljivo in trdo stališče, saj je imel pri roki tako rekoč »nespodbitne« dokaze za anacionalnost socialističnega režima. Usode takih dialogov med gluhi in slepimi pa zgodovina na žalost vse predbro pozna.

Ta problem pa ima še druge razsežnosti. Konec šestdesetih let in pozneje, ko so se velike ideologije v brutalnih krčih lomile in vse bolj jasno kazale režečo se spako svojega ničā, se je nacionalno vprašanje v celi Evropi umaknilo v ozadje, na prvo mesto je stopilo strastno in hlastno iskanje novih družbenih možnosti, drugačnih medčloveških razmerij, humanejših vrednot. Tudi v našem okolju je bila ta socialna skušnja silovita, še toliko bolj, ker je t. i. narodnjaštvo izhajalo iz ozkih, avtarkičnih pozicij, v katerih ni bilo nobene resnične vizije. In

še nekaj: spopadi med preživelimi, konservativnimi, dogmatskimi strukturami in svobodomiselnimi sloji so vseskozi potekali na črti državljskih svoboščin, recivilizacije našega prostora, pravnosti sistema itd. Nacionalno vprašanje nikakor ni bilo v prvem planu. To ni zamejskih težav prav nič olajšalo, tu je bil položaj docela drugačen. A zaradi odsotnosti pluralizma v matičnem prostoru se z vsemi temi različnostmi ni bilo lahko soočiti, pravzaprav se sploh niso mogle natančno artikulirati in tematizirati.

Mislím pa, da se stvari dandanes vsaj na nekaterih področjih hitro in temeljito odpirajo. Na vseh koncih — od Celovškega Zvona do Naših razgledov — se širi samospraševanje o slovenstvu pa tudi o njegovi vlogi v jugoslovanskem prostoru in v srednji Evropi. S tem pa se spreminja tudi pogled matice na zamejstvo. Vedno bolj razpadajo vsakršne zakoličene fraze in apriorizmi, živimo v ozračju sproščenejšega spraševanja o vsem, z vedno manj samocenzurnih mehanizmov. Vse to odseva tudi v odnosu med matično in zamejsko literaturo. Na naši strani je vse manj pokroviteljskega in paternalističnega dobrikanja, ki je v resnici navadna potuha in obenem znamenje podcenjevanja. Na zamejski strani pa je tudi čutiti vse več naravne simpatije ali pa antipatije do posameznih literarnih tokov in osebnosti v Sloveniji, kar je gotovo prvi pogoj, če hočemo zbrisati ločnice, ki smo jih — oboji — sami umetno ustvarili. Seveda pa je še dolga pot do tistega časa, ko naslov našega srečanja, Na robu dveh kultur, ne bo več samo zlizana parola ali pobožna želja in ko tega roba ne bomo občutili več kot rano, temveč kot vez.

Ljubljana, 23. 9. 1986

O iskanju in izgubi centra

Koroško slovenska literatura mladih in osrednji slovenski kulturni prostor. Tri poti v svet.



Maja
Haderlap

Misel o mejah me preganja.

Bolj, ko se je bližalo srečanje, bolj sem cagovala, bolj sem se branila pisanja diskusijskega prispevka.

Nimam namena pisati znanstvene literarne raziskave, tudi mi je zelo težko govoriti samo o eni koroško slovenski literaturi, o tem, kar nam je skupnega. Prav tako mi preseda nacionalna problematika.

Govorila bi rada o literaturi, o miselni, duhovni, emocionalni in etični razsežnosti jezika, v katerem pišemo. Nimam namena povzematí diskusije o literaturi koroških Slovencev, ne trdim, da je pisanje izraz naše narodne samobitnosti, identitete, mislim, da ni pravično in umestno, če se neha razmišljanje o koroški literaturi z izpostavlja-